

Locatie:	Kil van Hurwenen
Werkgebied:	Stalen-vrachtschip
Duikleider:	Peter Seinen / Joost van den Besselaar
Volgnummer:	1
Datum:	12 mei 2011

Een stalen schip in de Kil van Hurwenen

Figuur 1 Het stalen schip in de Kil van Hurwenen bij zeer laag water.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	3
1. Inleiding.....	4
2. Beschrijving omgeving en site.....	4
3. Onderzoeksdoelstelling.....	4
4. Onderzoeksmethodes.....	4
5. Resultaten.....	4
6. Discussie.....	5
7. Conclusies.....	5
8. Aanbevelingen.....	6
Referenties.....	6
Dankbetuigingen	6
Appendices	9

Verzendlijst

Bestuur MiM
Contactgroep MiM
Secretaris LWAOW
Johan Opdebeeck
Cees Cretier

Stichting Mergor in Mosam
Idem
Landelijke Werkgroep Archeologie OnderWater
Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed

Samenvatting

Bij speurwerk naar informatie over een scheepswrak bij Alem, kwamen we in contact met Kees Cretier, inwoner van Rossum informeerde ons over het bestaan van een scheepswrak in een Kil bij Zaltbommel. Op de bewuste locatie waar was, door de zeer lage waterstand van de Waal, een groot deel van een stalen vrachtschip zichtbaar.

Het doel van het onderzoek was het bepalen van de historische / archeologische waarde van het wrak.

Het scheepswrak is een in 1898 in Waspik door de werf P en A Ruijtenberg gebouwde stalen "hevelaak" (Hagenaar) Henrica Maria genaamd. Het schip, gebouwd voor vrachtvervoer, heeft een laadruim met een voor- en achteronder en meet ruim 21 bij 4 meter, met een waterverplaatsing van ruim 76 kubieke meter. Het schip was uitgerust met een mast en giek met losinstallatie, alsmede een zijschroef installatie met een dieselmotor.

Omdat praktisch alle constructie gegevens bekend zijn, is de historische / archeologische waarde klein. Er resteert nog een onderzoek naar de museale waarde van het wrak.

1. Inleiding

Bij speurwerk naar informatie over een scheepswrak bij Alem, kwamen we in contact met Kees Cretier [1], inwoner van Rossum. Naast de gezochte informatie informeerde Kees ons ook over het bestaan van een scheepswrak in een Kil bij Zaltbommel. Kees loodste ons welwillend naar de bewuste locatie waar, door de zeer lage waterstand van de Waal, een groot deel van een stalen vrachtschip zichtbaar was.

2. Beschrijving omgeving en site

Geografische beschrijving omgeving

Het scheepswrak ligt in een Kil van de Waal, ten oosten van Zaltbommel. Figuren 2-4 geven de exacte locatie aan. Met behulp van het Actueel Hoogtebestand Nederland [2] werden de RD coördinaten alsmede de hoogte tenopzichte van NAP benaderd: $X = 147990$ / $Y = 425335$ (+/-10)m / NAP + 1.8 (+/-0.1)m.

Geologische beschrijving omgeving en site

De Kil ligt aan de rand van de Waal binnen de winterdijk en is hiermee nog via waterdoorvoeren (buizen) verbonden. De Kil is het overblijfsel van een zandwinningproject ten behoeve van de aanleg van de naburige A2. De bodemgesteldheid is wat van het stroomgebied van de Waal verwacht kan worden: Pleistocene zand-grind lagen met lagen rivierklei [3].

Beschrijving van de site

Het scheepswrak (Figuur 1) ligt op het aflopende onderwater talud met de achtersteven tegen de oever. De lengteas van het wrak ligt onder een hoek van ongeveer 20° en is naar stuurboord gekanteld onder een hoek van ongeveer 20° . Het wrak maakt een complete indruk en lijkt nog in een redelijk tot goede staat te zijn. Het wrak is gedeeltelijk open van boven en is deels gevuld met sediment

3. Onderzoeksdoelstelling

Bepaling van de historische / archeologische waarde van het wrak.

4. Onderzoeksmethodes

De onderzoeksmethodes bestonden uit een beperkte verkenning van het scheepswrak gevolgd door een bronnenstudie. De verkenning kon door de zeer lage waterstand droog uitgevoerd worden. De bronnenstudie werd geheel via internet uitgevoerd.

5. Resultaten

- Algemene informatie.
Het wrak ligt al in de Kil vanaf 1978, maar mogelijk al eerder. De vermoedelijke naam van de eigenaar / bewoner zou Kopman, Koopman zijn, of de bijnaam de "koopman" hebben [1].
- Uitgebreide beschrijving van het wrak.
Het wrak bestaat uit twee delen, die zich onderscheiden door de gebruikte bouwtechniek:
  - De onderbouw, bestaande uit lange overnaadse staalplaten die met klinknagels aan elkaar bevestigd zijn. De boorden / boeidelen lopen in het verlengde van de wand. De achtersteven is mooi geveegd. Op het luikenhoofd (dennenboom) aan bakboordzijde stond het kadasternummer

ingebeiteld (Figuur 5). Door laswerkzaamheden is het op een na laatste cijfer moeilijk te lezen: 160 B NYM 19?1.

- De bovenbouw bestaat uit een groot uit aan elkaar gelaste staalplaten bestaand compartiment, dat aan de onderbouw vastgelast is.
- Bronnenonderzoek.
Met behulp van een deel van het kadasternummer (Appendix 1) kon bij het Kadaster [4] reeds veel informatie achterhaald worden. Met deze informatie kon via de Heemkunde kring “Op het oude Spoor” [5] (Appendix 3) en via de Landelijke Vereniging tot Behoud van Historisch Bedrijfsvaartuig [6] (Appendix 4) een redelijk compleet beeld omtrend de historie van het schip verkregen worden

Het kadasternummer werd aangevraagd in 1931, dus 160 B NYM 1931

Haar naam is Henrica Maria

Haar bouwjaar is 1898

De bouwplaats is Waspik

De werf is P en A Ruijtenberg

Het bouwnummer is 91 (Appendix 2)

Scheepstype is een stalen hevelaak (Hagenaar)

Omschrijving:

- Laadruim met voor- en achteronder
- Mast en giek met losinstallatie
- Zijschroefinstallatie dienende tot voortbeweging

Eigenaren en hun beroep:

- 1897- xxxx: Opdracht door en eigendom van N. Paré, beroep onbekend.
  - 1898: Oplevering schip.
  - 1900: Scheepsmeting in Zevenbergen Zb-40 (21.15- 4.26 m 80.919m³)
  - xxxx- Antonius Arnoldus Adams, schipper, koopman
    - 1931: Aangifte van de Henrica Maria ten behoeve van het Kadaster
  - 1941- 1949: Gosen Cornelis Hendricus van den Bosch, koopman
  - 1945: Hermeting in Rotterdam R14952N (76.769 m³)
  - 1949- 1968 Franciscus Christianus Hooijmans, schipper
    - 1960: Aangifte wijzigingen (aanpassing waterverplaatsing, vervanging motor: Claes-ruwolie diesel, éencilinder, 12pk), nummer 9102.
  - 1968- Heden: Willem Versteeg, lasser
- Tussen de eerste eigenaar N. Paré en A. Adams zijn mogelijk nog onbekende eigenaren.

Tekeningen en bestek: Martiem Museum Rotterdam (Kees van Putten)

Overig archief materiaal: Gemeente Waalwijk (inventarisatie door Heemkundekring Het Oude Spoor).

6. Discussie

Omdat al erg veel bekend is van het schip met betrekking tot haar historie en haar constructie, speelt alleen de museale waarde een rol. De uniciteit wordt bepaald door het aantal dat van dit type gebouwd is en hoeveel er nog bestaan, hetzij in de vaart, hetzij als bekend en gedocumenteerd wrak. Het traject naar de bepaling van de uniciteit is reeds ingezet met een verzoek om informatie aan de Landelijk Vereniging tot Behoud van Historisch Bedrijfsvaartuig

7. Conclusies

Het scheepswrak in de Kil van Hurwenen is een in 1898 in Waspik bij de scheepswerf P en A Ruijtenberg gebouwde stalen "hevelaak" (Hagenaar), Henrica Maria genaamd. Het schip, gebouwd voor vrachtvervoer, heeft een laadruim met een voor- en achteronder en meet ruim 21 bij 4 meter, met een waterverplaatsing van ruim 76 kubieke meter. Het schip was uitgerust met een mast en giek met losinstallatie, alsmede een zijschroef installatie met een dieselmotor. Omdat eigenlijk alle informatie met betrekking tot de constructie van het schip bekend zijn, is de archeologische waarde klein. De museale waarde moet nog worden vastgesteld.

8. Aanbevelingen

Het bepalen van de uniciteit van het sloopstypen.

Referenties

- [1] K. Cretier, Persoonlijke Correspondentie, 2011.
- [2] Internet site Actueel Hoogtebestand Nederland www.ahn.nl
- [3] Geologie van Nederland, www.geologievannederland.nl
- [4] Internet site Scheepskadaster Rotterdam <http://www.kadasterservice.nl>
- [5] Internet site Heemkundekring Waspik Het Goede Spoor <http://www.goedespoorwaspik.nl>
- [6] Internet site Landelijk Vereniging tot Behoud van Historisch Bedrijfsvaartuig <http://www.lvbhb.nl>

Dankbetuiging:

- Kees Cretier, die ons welwillend naar het wrak loodste.
- Scheepskadaster Rotterdam <http://www.kadasterservice.nl>
- Landelijk Vereniging tot Behoud van Historisch Bedrijfsvaartuig <http://www.lvbhb.nl>
- Heemkundekring Waspik Het Goede Spoor <http://www.goedespoorwaspik.nl>
- Website <http://www.debinnenvaart.nl>

Figuur 2 Topografie van de omgeving van de Kil van Hurwenen.

Figuur 3 Google satelliet overzicht van de Kil van Hurwenen.

Figuur 4 Detail van Figuur 3 met het scheepswrak duidelijk zichtbaar.

Figuur 5 In bakboordzijde ingeslagen codering.

Appendix 1 Website De Binnenvaart

Teboekstelling bij het hypotheekkantoor.

Op 28 december 1925 wordt een nieuwe wet tot de officiële registratie van binnenvaartschepen van kracht. Bijna alle beroepsmatig gebruikte binnenvaartschepen van enige omvang dienden vanaf die tijd ingeschreven te worden bij één der scheepshypotheekkantoren, ook wanneer er geen hypotheek op het schip rustte.

Ingeschreven schepen werden voorzien van een onuitwisbaar 'brandmerk', dat later meer bekendheid verkreeg onder de naam teboekstellingnummer en weer later 'de kadastrale inschrijving' genoemd werd.

Ook dan is de animo van de schippers om zich in te schrijven niet groot, maar wanneer een aanscherping van de wet met ingang van 1928 afgekondigd wordt, worden in kort tijdsbestek een groot aantal schepen van een 'brandmerk' voorzien. Dit is de reden waarom veel schepen van voor 1925 een brandmerk met het jaartal 1927 dragen.

Bij houten schepen werd het brandmerk werkelijk ingebrand, maar naar men zegt, af en toe ook ingebeiteld. Het is mij niet bekend wat de meest gebruikelijke plaats was, maar vermoedelijk was dat één der leggers bij open schepen en de achterstevembalk bij gedekte schepen.

Bij stalen schepen werd het brandmerk met een beitel ingeslagen. Een gebruikelijke plaats hiervoor was de potdeksel net naast de achterstevensblak. Waarschijnlijk omdat er bij stalen schepen van branden geen sprake meer was, is men het 'het teboekstellingnummer' of 'de teboekstelling' gaan noemen.

Het teboekstellingnummer bestond uit een volgnummer, gevolgd door de letter B, de plaats waar het hypotheekkantoor gevestigd was en het jaartal van registratie.

De B staat voor het kadastrale register 'B', waarin alle binnenvaartschepen ingeschreven zijn. Dit register is ook bekend als het 'scheepsregister' (waartoe ook het register 'Z', voor zeeschepen en het register 'V' voor vissersschepen behoren).

'Afkortingen' en vestigingsplaatsen van hypotheekkantoren: Nijmegen: NYM

Appendix 2 Informatie LVBHB

Beste heer Seinen

Ik kreeg uw vraag doorgespeeld van de secretaris van de LVBHB.

Het schip is terug te vinden in de ligger van de Scheepsmetingsdienst district Zevenbergen en gemeten onder nummer Zb 40 N op 10 juli 1900 in Zevenbergen. De opdrachtgever/eerste eigenaar was N. Paré uit Nijmegen. Het gaat hier om een hagenaar, een aak, gebouwd op de werf van P. en A. Ruijtenberg in Waspik onder bouw nummer 91 volgens de contractlijst.

Het tekeningen en bestekken archief van de werf bevindt zich in het Maritiem Museum Rotterdam. U kunt daarvoor contact opnemen met Kees van Putten. De rest van het archief van de werf (werfboeken, reparatielijsten enzovoorts) ligt in het archief van de gemeente Waalwijk, waar Waspik tegenwoordig onder valt. Het archief wordt door de Waspikse Heemkundekring geïnventariseerd.

Hierbij de betreffende regel uit de ligger van Zevenbergen. Meer informatie vindt u op de website van de LVBHB onder Geschiedenis/Bronnenverzamelingen.

Het schip is later gemeten in Rotterdam onder nummer R14952N en bij het kadaster ingeschreven onder 160 B Nijm 1931. Het Kadaster kan (tegen betaling) de gegevens van die inschrijving voor u opzoeken. De vraag is of het schip eerder ingeschreven is dan 1931. Pas vanaf 1927 was het verplicht om een schip bij het Kadaster te registreren. Daarvoor was dat alleen nodig als er een hypotheek op het schip rustte.

In het Maritiem Museum Rotterdam kunt u in de ligger nummer 14 van Rotterdam (ik heb daar zelf geen foto's van) en de meting stamt uit 1945.

Veel succes met de naspeuringen

George Snijder

Linker pagina (boven): volgnummer / naam van het schip / eigenaar en woonplaats / type schip en materiaal / bouwplaats en bouwjaar

Rechter pagina (onder): lengte / breedte / waterverplaatsing / plaats en datum meting / hermeting / opmerkingen

Figuur 6 Archief Scheepsmeter Zevenbergen

40	<i>Henrica Maria</i>	<i>N. Paré, Nijmegen</i> <i>(schipper A. Adant)</i>	<i>Yperen Aak</i> <i>(Hagenaar)</i>	<i>Waspik</i>	
<i>21.15</i>	<i>4.26</i>	<i>80.00</i>	<i>10 Juli 1900</i> <i>Zevenbergen</i>	<i>R. 14952 N</i> <i>23-10-1945</i>	<i>De merken betreffende teboekstelling en teboekschieting zijn door inschrijving opgesteld in de naam van de werf P. en A. Ruijtenberg op het schip door scheepsmeter Seinen.</i>

Appendix 3 Informatie van de Heemkunde Kring Op het goede Spoor (Waspik).

Beste heer Seinen

Naar aanleiding van uw mailtje naar de heer van Houwelingen van Heemkunde Kring Op het goede Spoor het volgende.

Wij doen geen onderzoek naar de scheepswerf van Ruijtenberg maar wij zijn bezig het archief van deze scheepswerf te ordenen in opdracht van het gemeente archief Waalwijk. De tekeningen en bestekken van de schepen die gebouwd zijn bij Ruijtenberg zijn in het bezit van het Maritiem Museum in Rotterdam. Het gemeente archief Waalwijk beschikt alleen over de boekhouding en reparatieboeken. Als bijlage stuur ik wel twee lijsten met de schepen die onder andere in 1898 zijn gebouwd bij Ruijtenberg. Er bestonden in die tijd nog meer scheepswerven in Waspik dat waren de werven van De Graaf en van Van der Rijken.

Helaas kunnen wij niet verder helpen. Mocht u in de toekomst meerdere gegevens hebben zoals bijvoorbeeld de oorspronkelijke naam van het schip of de eigenaar dan kunnen wij misschien nog wat verder zoeken binnen de materialen die wij hebben.. Wij wensen u veel succes met uw verdere onderzoekingen met uw stichting.

Met vriendelijke groet

Huib van Seters

Figuur 7 Archief scheepswerf P en A Ruijtenberg, Waspik.

87	ijzeren Hevelaak	11 Sept. 1897	25.70 x 5.50 x 2	G. Heens	Waspik	zie nr. 87 J. Heins
88	Stalen Hevelaak	14 Oct. 1897	70' x 15'6" x 5'	L. Broekhuizen	Waspik	
89	Stalen Hevelaak	oktobr 1897	81' x 14'6" x 5' 1/4	H.G. Reijmers	Waspik	
90	ijzeren Rijnship	14 Nov. 1897	62 (60) x 2.20 x 2.10 M	V. Schuur Waspik	Waspik	
91	Stalen Hevelaak	20 Nov. 1897	75' x 14'5" x 5' 1/2	N. Pore	Waspik	
92	ijzeren Hevelaak	" 1898"	65' x 15' x 5' 1/2	Jac. Capel	Waspik	dit is een onvolledig, niet onder aanhand. Verrezenlijk verweerd. door ca. 93. Reek komt geen staal klippen - dek? Reek komt geen staal
93	ijzeren Hevelaak	2 Februari 1898	65' x 16' 1/2' x 5' 1/2'	Jac. Capel	Waspik	
94	ijzeren Hevelaak	4 Februari '98	85' x 18' x 6' 1/4	H. H. J. Valaer	Waspik	ijzeren roef. Bijbooring Oct. 1898.
95	ijzeren Hevelaak	24 maart '98	70 (63.15) x 2.30 M	J. P. Verschuier	Waspik	
96	Stalen Hevelaak	12 April '98	86' x 4.40 M (15'9") x 1.70 M (6')	C. van der Hol	Waspik	tekening no. 80 schuif?
97	ijzeren Hevelaak	10 Mei '98	46' x 13' x 4' 1/2	J. Korte	Waspik	
98	ijzeren Hevelaak	5 Juni '98	65.70 (70) M x 2.50 x 2.15	H. van der Waspik	Waspik	tekening "Jac. van Kappel". zie nr. 9
99	ijzeren Hevelaak	16 Juni '98	82.04 x 14' 1/2 x 4' 3/4	Jac. Capel	Waspik	
100	ijzeren Hevelaak	6 Augustus '98	76' x 17' 1/2 x 6	L. Lanman	Waspik	
101	ijzeren Hevelaak	24 Augustus '98	90' x 19' x 6' 1/2"	B. Vermeulen	Waspik	Te tekenen belet een gewone klipp gble. aet.
102	ijzeren Hevelaak	5 Nov. 1898	(70.40 M) 84.60 x 2.30	F. A. Poppelier	Waspik	
103	Stalen Hevelaak	10 Nov. 1898	80' x 14' 6" x 5' 1/4	P. van Hasselt	Waspik	"met aakten en pooten" herhaling van nr. 77 en 84 en 87.
104	ijzeren Hevelaak	14 Nov. 1898	84 M x 6' x 2.05	A. van Eek	Waspik	2 maart. zie nr. 76 en 85. nr. 113